

4. Доповідь Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Всеукраїнській науково-практичній конференції головних редакторів засобів масової інформації «Роль засобів масової інформації в підготовці відзначення 2000-ліття Різдва Христового» // Православний вісник. – К., – 1998. – Січень-лютий. – №1-2. – С. 28-49.
5. Церква і суспільство в Україні: проблеми взаємовідносин // Національна безпека і оборона (НБіО). – 2000. – №10. – 104 с.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/498-19>.
7. Носов С. Міністерство освіти і науки готово к конструктивному розговору с церквями) / Станіслав Носов [Електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.adventist.org.ua/worldnews/nosov\\_interview2/](http://www.adventist.org.ua/worldnews/nosov_interview2/)

УДК 261.7

*Христокін Г.В.*

*Університет державної фіскальної служби України*

### **ФІЛОСОФСЬКІ ТИПИ ТЕОЛОГІЇ В ТРАДИЦІЇ ГРЕЦЬКОЇ ПАТРИСТИКИ І ВІЗАНТІЇ**

*Завданням дослідження є виявити базові «філософські типи теології» - моделі, що були внутрішньо присутні теологічним вченням грецьких отців церкви. Вони виділяються в залежності від моделі узгодження між собою віри й розуму, практичного та теоретичного знання, використання теоретичної філософії в системі теологічних поглядів мислителів грецької патристики та візантійської теології. Для опису та аналізу теологічного знання автор використовує методи моделювання та схематизації. В грецькій патристиці не існувало типового, прийнятого для всіх вирішення проблеми „філософія-теологія”. В результаті виявлено п'ять основних філософських типів теології. В першому типі акт віри в Бога – є актом знання Бога. В другому типі акт віри породжує акт практичного знання, вони мисляться відмінними, але нерозривними. В третьому типі вперше виникає теоретичне знання, як результат самоосмислення віруючого розуму засобами античної філософії. В четвертому формується тео-філософське знання як єдність трьох дисциплін. В п'ятому відбувається розщеплення філософського та теологічного знання, як природного та містичного розуму. Сучасна православна теологія некритично наслідує ці філософські типи теології.*

**Ключові слова:** *православна теологія, містика, релігійний досвід, грецька патристика.*

**Христокін Г.В. Философские типы теологии в традиции греческой патристики и Византии** *Задачей исследования является выявить базовые «философские типы теологии» - модели, которые были внутренне присутны теологическим учением греческих отцов церкви. Они выделяются в зависимости от модели согласования между собой веры и разума, практического и теоретического знания, использования теоретической философии в системе богословских взглядов*

мыслителей греческой патристики и византийской теологии. Для описания и анализа теологического знания автор использует методы моделирования и схематизации. В греческой патристике не было типичного, приемлемого для всех решения проблемы "философия-теология". В результате выявлено пять основных философских типов теологии. В первом типе акт веры в Бога - является актом знания Бога. Во втором типе акт веры порождает акт практического знания, они мыслятся отличными, но неразрывными. В третьем типе впервые возникает теоретическое знание, как результат осмысления верующего разума средствами античной философии. В четвертом формируется тео-философское знание как единство трех дисциплин. В пятом происходит расщепление философского и теологического знания, как природного и мистического разума. Современная православная теология некритично принимает эти философские типы теологии.

**Ключевые слова:** православная теология, мистика, религиозный опыт, греческая патристика.

**Khrystokin G. Philosophical types of Theology in the tradition of Greek patristic and Byzantine** The objective of the study is to reveal basic "types of philosophical theology" - a model that was internally present theological teaching of the Greek Fathers. They are allocated depending on the model agreement between a belief and understanding, practical and theoretical knowledge, the use of theoretical philosophy in the system of theological views of thinkers of Greek patristic and Byzantine theology. To describe and analyze theological knowledge by using methods of modeling and schematic. In the Greek patristytsi was no typical acceptable for all solve the problem "philosophy-theology." The result revealed five main types of philosophical theology. In the first type of act of faith in God - is an act of knowing God. In the second type of act of faith generates a certificate of practical knowledge, they are thought different, but inseparable. The third type occurs first theoretical knowledge as a result of self-reflection believer mind means ancient philosophy. In the fourth formed theo-philosophical knowledge as a unity of three disciplines. In the fifth is the splitting of philosophical and theological knowledge, both natural and mystical mind. Modern Orthodox theology uncritically echoes these types of philosophical theology.

**Key words:** Orthodox theology, mysticism, religious experience, the Greek patristic.

В історії християнства взагалі та в історії грецької патристики зокрема, не було вироблено єдиного стандарту теології. В залежності від культурно-історичної ситуації, характеру впливів античної культури, взаємодії з філософією, богословських завдань і рівня освіти, в історії східної патристики виникали своєрідні *типи теологічного знання* – дискурсивні моделі, тео-філософські варіанти інтерпретації християнського одкровення. Вони, окрім власне богословської специфіки (релігійний зміст якої ми не розглядаємо), розрізнялися рівнем складності теологічного дискурсу – своєрідністю синтезу віри та знання, співвіднесенням теоретичного та практичного знання, ступенем автономності теоретичного і практичного знання від віри, використанням практичної та теоретичної філософії (переважно античної) для потреб теології.

Необхідність дослідження зумовлена **актуальністю** для історії філософії та релігієзнавства розгляду проблеми взаємодії філософії та теології в грецькій патристичі в

перспективі виділення в ній базових філософських типів теології. Останні не обов'язково співпадають з історичними теологіями. Тому **завданням** нашого дослідження є виявити базові «філософські типи теології» - моделі, що були внутрішньо присутні в теологічних вченнях грецьких отців церкви і можуть бути виділеними в залежності від моделі узгодження між собою віри й розуму, практичного та теоретичного знання, використання теоретичної філософії в системі теологічних поглядів мислителів грецької патристики та візантійської теології. Більш загально специфіка окремих типів теології постає через розгляд співвідношення в їх межах філософського і теологічного знання.

Для реалізації поставленого завдання необхідно задіяти методи *моделювання* та *схематизації* для опису та аналізу теологічного знання. Вони існують поряд з методами герменевтики та феноменології, прийнятними в гуманітарних науках. Зрозуміло, що кожна з таких моделей є достатньо умовним і схематичним утворенням, своєрідною творчою конструкцією, яка дозволяє вивчати християнську теологію. Подібне моделювання традиції християнської думки надає нові можливості для історико-філософського та релігієзнавчого дослідження патристики та візантійської теології, дозволяє виявити своєрідну еволюцію теології, що здійснювалася на засадах ускладнення теоретичних та філософських засобів. Тобто, використання подібних моделей є важливим засобом наукового дослідження проблем теології.

В науці існують чимало класифікацій тео-філософського мислення грецької патристики. Найбільш відомим є поділ ранньої християнської думки на східну та західну патристику (вужче грецьку та латинську) в межах якої виділяють філософію ранньої, зрілої та пізньої патристики [11, 115-148]. Присутність філософії в патристиці часто вивчають на прикладі діяльності олександрійської, антиохійської та каппадокійської богословських шкіл та в системі візантійської освіти [1; 7-9; 10; 12]. Але й такий підхід недостатній бо зводить усю багатоманітність взаємин філософії та теології в добу патристики лише до названих шкіл. Відомий також підхід П. Мініна, що запропонував виділяти абстрактно-спекулятивний (Климент Олександрійський, Діонісій Ареопіт, Григорій Нисський), морально-практичний (Оріген, Макарій Єгипетський, Симеон Новий Богослов) та етико-гностичний (Ісаак Сирін, Максим Сповідник) напрями древньої церковної містики та відповідно патристичного богослов'я [4, 339-391]. Але в цьому підході відверто містичні вчення об'єднуються з філософськими, що не дозволяє встановити критерій типології патристичної теології. В більш розширеній інтерпретації можна говорити про три етапи духовного життя: практичну філософію, природне споглядання, містичну теологію, що можуть інтерпретуватися як три етапи християнської філософії [2, 111-134]. Нарешті російський дослідник С. Хоружий називає п'ять основних моделей взаємовідносин теології та філософії в схоластиці, але в патристиці виділяє єдину модель в якій він розмежовує теологію, богослов'я та філософію [13, 4-6]. На нашу думку названих підходів недостатньо, бо вони спрощують ситуацію, ототожнюючи філософію з історичними формами теології.

Цікавим видається виділення Ю. Чорноморцем в православній традиції декількох послідовних парадигм: східно-християнського платонізму, східно-християнського (візантійського) неоплатонізму, пізньосередньовічного християнського аристотелізму, академічної теології, російської релігійної філософії, неопатристики, радикальної ортодоксії [18, 12-13]. Але названі автором парадигми виділяються за історико-

філософською ознакою і охоплюють всю історію східного православ'я, а нас зараз цікавить філософська типологія патристичної та візантійської теології. Окремо Чорноморець прослідковує еволюцію парадигми візантійського неоплатонізму і зосереджується на дослідженні концептуального змісту та філософської форми її прихильників [17]. Але це не заперечує можливості інших спроб філософського моделювання теологічного мислення. Найбільш перспективною є думка Чорноморця в якій він проектує модель трьох теологій прийняту в західній традиції на філософію східного християнства і говорить про природну, надприродну та містичну теологію у отців церкви [19]. Загалом більшість дослідників обмежуються знаходженням філософських вчень в поглядах мислителів патристики, або простежують впливи на них античної філософії, тоді як внутрішньої логіки розвитку патристичної думки не бачать [3; 5; 6; 20].

На нашу думку варто застосувати *філософське моделювання* теології – виявити внутрішню логіку розвитку теології, передбачити встановлення теоретичних засобів пізнання в богословських ученнях, проаналізувати типи взаємин теології та філософії, місце філософії та теоретичного мислення в теології, описати взаємини віри й розуму, релігійної теорії та практики в кожній з виявлених моделей. Ми виходимо з того, що східно-християнська теологія аналогічна до філософії і набуває її форм, використовує її методи та структуру [14-16]. Зокрема в патристичній теології відбувалося поступове становлення релігійного мислення як єдиної системи тео-філософського знання яке, на відміну від схоластики, не зазнало розчленування. Але їх єдність не означає тотожності між ними. В даній роботі ми покажемо поступове формування й ускладнення християнського дискурсу, що виявилось в окресленні власного змісту понять віра, знання, практичне знання, теоретичне знання, теологія, філософія. Більше того, під дією як внутрішніх так і зовнішніх факторів формування християнського дискурсу передбачало активний взаємний вплив теології та філософії, різницю їх предметних полів, функцій та завдань.

Розпочнемо з того, що відома з часів Климента Олександрійського формула *philosophia (est) ancilla theologiae* потребує важливих уточнень і коментарів. Досить вірна в головному, вона не відображає усіх можливих комбінацій взаємодії філософії та теології, які виникали в історії християнства взагалі і у східній патристиці зокрема. Якщо традиція західної патристики і схоластики виробила декілька найбільш вживаних типів взаємовідношення філософії та теології, зафіксованих августиніанством та томізмом. То, в грецькій патристиці, як це не дивно, не існувало типового, прийняттого для всіх чи для більшості погляду, натомість ми зустрічаємо декілька паралельно існуючих варіантів вирішення проблеми „філософія-теологія”. В даній роботі ми зупинимося на висвітленні деяких, найбільш очевидних, варіантах вирішення проблеми взаємовідношення філософії та теології в творчості представників східної патристики, візантійської теології та взагалі православної традиції. Тезово це можна виразити наступним чином.

**Перший філософський тип теології** існував в часи апостольської проповіді, його можна зустріти в Новому Завіті (1 Кор. 1: 18-31; 2: 6-10; 2 Кор. 1: 12; Іак. 3: 13-17), Дідахе, посланнях мужів апостольських, деяких апологетів (Татіан) в творах отців-пустельників (Антонія, Макарія), у деяких протестантських та православних фундаменталістів.

**Головна теза:** *Важлива лише віра, як досвід життя у Христі, а філософія як знання про віру так само як і теоретична теологія – це „мудрування”.* Метою віри є засобами благочестивого життя отримати благодать, яка дарує знання „істини-спасіння”, яке приведе до єдності з Богом. Тому самостійні теоретичні пошуки істини не мають сенсу, навіщо шукати те, що вже даровано людині – благодать спасіння, треба покласти зусилля для очищення душі, щоб краще сприйняти Божу милість в якій перебуває достатнє знання. Теологія існує у формі нарративного практичного знання, що втілене у моральних проповідях, мудрих повчаннях, ригоричних посланнях, есхатологічних міркуваннях про віру. Теології за межами релігійного нарративу немає. Філософія тут сама мудрість, саме Слово, сама істина та мова про неї.

Отже, *акт благодатної віри в Бога – це і є акт знання Бога, принаймні „духовного” знання – „знаю настільки, наскільки вірю, наскільки маю чисту душу і наскільки відкрито Богом”.* Це стан нерозривності релігійної віри і знання, практики і теорії, і тому окремо від релігійної віри теоретичне знання (навіть теологічне) не актуальне. І хоча існує за межами віри, але мислиться профанним, „мирським”, віддаленим від Бога. В цей момент теоретична теологія (як і філософія) не існує тому, що вимагає рефлексії - розриву первинної „віри-знання”, хоча цей розрив обов’язково згодом настає.

**Складність** такої позиції полягає в тому, що відбувається недооцінка теоретичного знання. Між практичною вірою і теоретичним знанням покладається суттєва дистанція, яка обмежує можливість теоретичної теології і тим паче філософії. Хоча не можна стверджувати однозначну ворожість в такому підході «віри-знання» теоретичному знанню, скоріше це початковий стан віруючого знання в якому завдання віри і знання співпадають.

**Другий філософський тип теології** був представлений антиохійською школою, Іринеєм Ліонським, Тертуліаном, Кіпріаном Карфагенським та інш. Він є послідовним розвитком першого підходу, коли виникла потреба осмислити віру і відрізнити її від інших вірувань.

**Головна теза:** Поряд з вірою-знанням як цілісним життям у Христі визнається *практичне знання* віруючого розуму. Вперше виникає власне теологія, як морально-практичний дискурс, в якому практична віра-знання в Бога протистоїть теоретичному знанню про Нього. Філософія і теологія як теоретичні форми знання заперечуються, як „пусте мудрування”. В другому типі можливе лише *практичне теологічне знання*, що виходить з віри і спирається на одкровення. Завдання християнина полягає не лише у вірі, але й в знанні істини – вмінні відрізнити хибну віру від істинної. Вже це вимагає не просто віри-переживання Христа, але й розуміння віри, її обґрунтування й захисту (апології). Це можна досягнути лише засобами теологічного знання, яке виникає через віру і осмислення одкровення. Тут одкровення (Писання, Церква, досвід) – єдине джерело богопізнання, а теологічне знання узагальнює досвід віри. Тому, в даному типі *теологія – це продовження віри засобами знання, це віра піддана елементарній теоретичній обробці, тому це апологетична і морально-практична теологія.*

Отже, *акт віри породжує акт знання, вони мисляться відмінними, але нерозривними.* Це стан початкового розходження віри і релігійного знання, але при їх тісному союзі. На цьому етапі питання про самостійну цінність теоретичного знання в

релігії не ставиться, тому як теоретична християнська теологія так і філософія ще не постали в релігійній свідомості. Але тут вперше виникає морально-практична теологія, яка протистоїть „зовнішньому знанню”, що не має своїм предметом християнське одкровення. Така теологія і філософія не мають нічого спільного, вони протиставляються як світське і духовне, людське і божественне, хибне та істинне: „що спільного між Афінами та Єрусалимом?”. Виникає поняття «*нашої філософії*», як Христової мудрості, духовного знання про істини віри, що співпадає з морально-практичною теологією і витікає з віри та досвіду єдності з Богом.

**Слабкість** такої позиції полягає в тому, що проводиться кардинальна відмінність між „зовнішнім” – „чужим” та „внутрішнім” – „своїм” знанням, і тому немає спроб використати „зовнішнє” знання для себе. Недооцінка теоретичної думки викликана лише тим, що в християнстві ще не виникла дистанція між вірою і теоретичним знанням, і всяка думка за межами віри не сприймається.

**Третій філософський тип теології** характерний для представників християнського еллінізму (Климент Олександрійський, Юстин Філософ, Оріген, Мисаїл Псел та інші). Він є розвитком другого типу в напрямі осмислення суті християнського духовного знання (гносису) і розрізнення його від „хибного гносису” гностиків. Цей підхід виникає як спроба теології рефлексивно осмислити витoki, суть власного духовного знання, й відрізнити його від альтернативних форм гносису. Тут вперше формується релігійно-філософська метафізика та філософська теологія.

**Головна теза:** Поряд з вірою як цілісним досвідом і знанням як практичною теологією, виникає потреба осмислення власного духовного знання (гносису) засобами античної філософії, що спонукає формування християнської теоретичної теології та філософії. Вперше виникає теоретичне знання (по суті філософія) в теологічній формі, яке має предметом віру, релігійний досвід, Бога і сам себе. Таке теоретичне знання хоча і пов’язане з досвідною вірою і практичною теологією, але його самостійність достатня для виникнення філософії. Завдання релігійної свідомості в такій ситуації полягає не лише у розумінні відмінності від інших вірувань, але й в розумінні відмінності від інших знань (філософій і теологій). Це вимагає і віри і знання одночасно – вміти теоретично обґрунтувати свою і теоретично заперечити іншу теологію як систему знань. Це стає можливим лише тоді, коли постає здатність теоретичного знання, яка спирається на положення (категорії, поняття, ідеї) здобуті не лише з одкровення, але й з природного зусилля розуму. Виникає потреба звернутися до надбань іншої філософської думки, засвоїти її плоди. Стає можливим розумне богопізнання, яке відшукує в одкровенні загальні положення універсального змісту. Єдність розуму і віри, теорії та практики зберігається на рівні єдиного предмету – одкровення, яке є джерелом віри і знання.

Отже, на новому етапі розум усвідомлює свою єдність з вірою в гносисі та намагається створити релігійну теорію гносису. Філософія має певну, але не самодостатню цінність. Вона захищає, коментує, допомагає осмислити, виступає інтегратором релігійного і нерелігійного знання. Філософія загалом слугує завданням теології, як пропедевтика теології. Тобто пізнання істини може бути підготовленим філософією, але реалізоване теологією. Християнська теологія мислиться аналогічною античній філософії, як єдності раціонального, практичного, релігійного знання. В олександрійському християнстві місце античної філософії зайняла християнська теологія

об'єднавши в собі вище філософське завдання і виступаючи інтегратором віри і знання, теорії і практики. Таким чином, теологія заступає місце філософії, вона набуває вигляду філософії, але з релігійним предметом, тоді як власне філософії відводиться допоміжна і пропедевтична функція.

Позитивне ставлення до філософії відкриває переваги для теології, але й створює певні **складності**. В цьому типі не продумано до кінця наслідки взаємодії філософського і теологічного знання. Зокрема, у нього (1) майже не розроблене вчення про містичне знання, як особливий тип духовного знання відмінний від теологічного, тому теологія виглядає занадто теоретично. (2) Філософія залишається недостатньо використаною в побудові системи теології як системи догматів, (3) виконуючи пропедевтичні функції філософія залишається суттєво не інтегрованою в теологічний процес. Власне, ліквідувати ці недоліки спробували представники наступного типу.

**Четвертий філософський тип теології** характерний для кападокійців, Псевдо-Діонісія, Іоанна Дамаскіна, Максима Сповідника. Він інтегрує в собі усі позитивні здобутки попередніх підходів, що дозволяє створити систему трьох теологій. Це етап розвитку власне класичної патристичної метафізики і візантійської теології.

**Головна теза:** *філософія продуктивно інтегрується в систему теології, створюється єдиний філософсько-теологічний синтез.*

Робиться спроба побудови „християнської філософії”, яка увібрала в себе позитивні ідеї і схеми античної думки переосмислені з позиції християнського одкровення. „Наша філософія” східних отців спрямовує себе на вирішення „реальних” завдань доказу й систематизації християнського віровчення, тоді як „чужа” язичницька філософія займається виробленням загальних теорій світу та людини, що не спираються на одкровення. Християнська філософія спирається на істини віри, розум та досвід Церкви, що дозволяє їй сформувані три форми тео-філософії – природну, догматичну та містичну. Метою християнської філософії є обґрунтувати можливість досягнення спасіння через віру в істини одкровення, теоретичне пізнання світу та людини й містичне богоосвячення. Власне ці три способи і стають трьома розділами патристичної філософії. В творчості кападокійців обґрунтовуються моральні умови філософування, задаються перспективи для теоретичного пошуку в межах теології, обговорюються можливості і межі розуму. Окрім цього виділяються три етапи духовного сходження людини до Бога. Першим етапом є *моральний праксис*, очищення людини від пристрастей. Другий етап є *теорія* - пізнанням логосів сущого, яке стає можливим завдяки безпристрасному стану людини. Метою філософії є досягнення *обоження*, яке реалізує містичне єднання з Богом.

Отже, цей тип увібрал в себе усе позитивне з попередніх і інтегрував його з урахуванням здобутків античної філософії. Особливість його в тому, що філософія тут виконує не лише пропедевтичну функцію, але стає способом пошуку і обґрунтування Мудрості та її системою. Філософія – це й мислення про світ, людину й Бога, й спосіб морального життя, і догматичний дискурс, і наддискурсивне поєднання з Богом. Тому, іноді здається, що поняття філософія виглядає більш об'ємно ніж поняття теологія.

Варто зауважити, що відбулася інтеграція і переосмислення античного розуміння філософії для вироблення патристичної філософії – системи тео-філософських знань. **Обмеження** цього типу полягає в суттєвих обмеженнях використання теоретичних знань

і неможливості інтегрувати автономну філософію та науку в систему тео-філософського знання. Не існувало власне філософського предмету, який би існував незалежно від теологічного і наукового. Чимало власне філософських завдань теологія або не вирішувала, або подавала в спрощеному вигляді. Була відсутня філософськи обґрунтована богословська мова, спеціально не досліджувалася методологія теологічного знання, не існувало систематичного рефлексивного і дискурсивного теологічного знання. Зберігалася принципова єдність і синтетичність теоретичного і практичного, філософії та теології. Навіть в творчості Максима Сповідника, взірцевого теолога візантійської доби, метафізика в суто філософському плані не розвивалася, його вчення виконані в стилі містичного раціоналізму де глибокі інтуїції були одягнені в товстий шар біблійного символізму.

**П'ятий філософський тип теології** представлений в творчості Григорія Палами, інших містиків та деяких сучасних православних теологів (Юстин Попович, В. Лоський). Виникає із спроби здійснити черговий синтез християнської раціонально-містичної теології, осмислити її місце і статус відносно наукового і теоретично-філософського знання.

**Головна теза:** *теоретична філософія (і наука) дезінтегруються з системи християнської теології, як два відмінних знання направлених на різні предмети.* Переосмислюються засади філософсько-теологічного синтезу шляхом спрощення змісту філософії та теології. *Філософія* тут – дар природного розуму і її увага направлена на пізнання суцього, вона фактично виводиться за межі теології. *А теологія* – дар духовний, вона поєднує в собі догматику та містику. Система трьох форм тео-філософського знання руйнується. Відповідно, різниця джерел походження обумовлює різницю предметів, результатів, підходів. Палама відводить філософії роль суто науково-теоретичної дисципліни не спроможної пізнавати не властивий їй предмет – Бога. Заперечується можливість за філософією отримувати етичне та духовне знання, і тим паче містичне. Як наука обмежена розумом, філософія не може знати те, що перевищує розум – Бога. Предметна сфера філософії – це пізнання суцього, оперування природним знанням. Навпаки, теологія (богослов'я) має на меті досягти догматичного та безпосереднього містичного знання Бога.

**Обмеженість** такого підходу є різке протиставлення між собою філософського і богословського знання, що приводить до непродуманості завдання філософії в межах теології і як наслідок спрощення моделі самої теології. Неможливість суто засобами теології сформулювати і вирішити теоретичні завдання, приводить до самозамикання теології в містицизмі, а в культурі породжує розрив теологічного знання з філософським та науковим, виправдати цінність яких стає надзвичайно проблематично.

**Висновок.** На нашу думку, в кожному із зазначених типів тео-філософського знання існують свої особливості та обмеження у використанні філософського знання. Чим це пояснити? Навряд чи можна говорити, наприклад, про природну не спроможність представників першого та другого типу до філософування, або стверджувати, що православна теологія взагалі не філософська. Ймовірно, що завдяки культурно-історичним причинам, відсутності у візантійський період і можливостей і потреби в побудові інтегральної теології-філософії на кшталт томізму, в візантійському православ'ї не сформувався окремий тип тео-філософського знання в якому б визнавалася цінною



автономія філософського знання чи продумувалася специфіка теології та філософії. Це пояснюється (1) загальною нерозвиненістю в той час теоретичної філософії і науки, що може свідчити про (2) нерозривну єдність в східно-патристичній традиції віри і розуму, думки і досвіду, догмату і одкровення. Нарешті, що найбільш ймовірно, (3) відсутність інституціональних і адміністративних факторів (на кшталт західних університетів), які б виконували роль упорядників та інтеграторів тієї думки, яка без сумніву існувала у багатьох східних отців. Створення богословських систем в патристиці та Візантії завжди ґрунтувалося на ентузіазмі окремих отців і ніяк не стимулювалося церковною владою. Нажаль, східно-патристична думка завжди занадто ситуативна, вона виникала з практичних завдань самозахисту і породжувала теологічні схеми в наслідок конкретних потреб (подолання ересі, боротьба з державою чи то полеміка з католиками), а вже після їх вирішення богословська думка могла довго себе не проявляти.

Все це не дає нам можливості робити остаточні висновки щодо можливостей і потенціалу теології грецьких отців, навпаки є підстави говорити про те, що православна думка не обмежена лише зазначеними теологічними типами. Ймовірно, що як би не стався штучний обрив – падіння Константинополю, візантійська культура створила й інші моделі тео-філософії. Здається це завдання стало можливим реалізувати в православній академічній теології та неопатристиці, які виробили нові моделі тео-філософського мислення в яких філософія і наука постають як більш автономні явища. Хоча щодо них треба здійснити окреме дослідження.

Практична відсутність у східній патристиці системи теології в якій була б продумана взаємодія філософського, теологічного і наукового знання, привела до непереборних складностей в розвитку сучасного православного богослов'я. Сучасні православні богослови часто не усвідомлюють, що в полеміці між собою, значна частина з них лише відтворює окремі ідеї чи, в кращому випадку, дублює традиційні (і нажаль не завершені) моделі теології, які виникли в епоху класичної патристики, а тепер ретранслюють разом з ідеями і недоліки певних типів теології. Часто богословські суперечки в православ'ї є не пошуком кращої богословської формули чи теоретичної мови для тлумачення одкровення, а нагадують конфлікт непродуманих філософських підходів, за яким стоїть неузгодженість теологічних моделей. Тобто, за теологічним конфліктом дуже часто лежить філософський конфлікт і не розуміння цього буде постійно приводити до трагічних наслідків і розколів. Тому пошук діалогу між філософією та теологією в православній думці виглядає дуже актуальним і є (1) переосмисленням традиційного досвіду їх взаємодії, (2) спроба подолання кризи в сучасній філософії та теології, (3) завданням побудови нової синтетичної моделі теології продуманої філософськи із врахуванням досягнень науки.

### *Література:*

1. *Дьяконов А.П.* Типы высшей богословской школы в древней церкви III-VI веках. – СПб.: СПбПДА, 2009. – 525 с.
2. *Епифанович С.* Преподобный Максим Исповедник и византийское богословие. – М.: Мартис, 1996. – 220 с.
3. *Лурье В.М.* История византийской философии. Формативный период. – СПб.: Аxioma, 2006. – 553 с.

4. Минин П. Главные направления древне-церковной мистики // Мистическое богословие. – К.: Путь к Истине, 1991. – С. 339-391.
5. Морескини К. История патристической философии. – М.: ГЛК, 2011. – 864 с.
6. Пашук А.І. Нариси з історії філософії середніх віків. Підручник. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.
7. Саврей В.Я. Александрийская школа в истории христианской мысли. – М.: МГУ, 2012. – 232 с.
8. Саврей В.Я. Антиохийская школа в истории христианской мысли. – М.: МГУ, 2012. – 232 с.
9. Саврей В.Я. Каппадокийская школа в истории христианской мысли. – М.: МГУ, 2012. – 256 с.
10. Самодурова З.Г. Школы и образование // Культура Византи, вторая половина I-II в. - М., 1989.
11. Столяров А. Патрология и патристика. Краткое введение. – М.: ГЛК, 2004. – 156 с.
12. Успенский Ф. Очерки по истории византийской образованности. – СПб., 1891. – 395 с.
13. Хоружий С. Философия и теология / Сергей Хоружий // Православная аскеза – ключ к новому видению человека. Сборник статей. – М.: Вэб-Центр «Омега», 2000.
14. Христокин Г. Методология теологии греческой патристики // Modern Science. – Prague. – 2016. – № 3. – С. 79-84.
15. Христокин Г. В. Методологія сучасної православної теології та грецька патристика // Гілея. – 2016. – Вип. 111. – с. 291-295.
16. Христокин Г. Дисциплінарна структура філософії грецької патристики // Гілея. – 2016. – Вип. 113. – с. 297-301.
17. Чорноморець Ю. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопігита до Геннадія Схоларія. Монографія. – К.: Дух і літера, 2010. – 568 с.
18. Чорноморець Ю. Легітимація теології як науки в пострадянському православному ландшафті // Філософська думка. Sententiae. II. Теологія і філософія релігії. – 2001. - С. 7-15.
19. Чорноморець Ю. Методологія православної теології: джерела, розвиток, сучасність // <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovyya/5884-metodologiya-pravoslavnoyi-teologiyi-dzherela-rozvitok-suchasnist.html>
20. Шмонин Д.В. Введение в средневековую философию. Патристика. – СПб.: Рхга, 2010. – 150 с.

УДК 2:341.7-043.86

*Корнійчук Ю.Ю.*

*Національний педагогічний університет  
імені М.П. Драгоманова*

### **РЕЛІГІЙНА ДИПЛОМАТІЯ: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ Й ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ**

*У статті розглянуто передумови формування та теоретичні засади релігійної дипломатії в контексті розвитку багатосторонньої дипломатії. Розкрито ключові відмінності між релігійною та офіційною дипломатією (за критеріями формалізації і ролі держави, інструментарію, підготовки, особливостей фокусу тощо). Окреслено переваги та недоліки використання релігійної дипломатії при врегулюванні різних типів конфліктів.*

**Ключові слова:** *релігія; дипломатія; дипломатія другого рівня; релігійна дипломатія; дипломатія на підставі віри; Дуглас Джонстон.*